

Olesen, J. (2003). Binswangers forståelse af verden som én helhed : Umwelt, Mitwelt og Eigenwelt. *Kognition & pædagogik*. Årg. 13, nr. 49, (pp. 25-32).

Denne publikation stammer fra www.livsverden.dk - hjemstedet for:

Forum for eksistentiel fænomenologi

Et tværdisciplinært netværk af praktikere og forskere, som anvender eksistentiel-fænomenologiske grundlagstanker og perspektiver i deres arbejde.

Husk at angive korrekt kildehenvisning ved referering til denne artikel. Den korrekte reference fremgår øverst på denne side.

Læs mere om Forum for eksistentiel fænomenologi
og download flere artikler på
www.livsverden.dk

English version:

This publication is downloaded from www.livsverden.dk – the home page of

The Society for existential phenomenology

A Danish cross disciplinary society of practitioners and researchers who make use of existential phenomenological theory and perspectives in their work.

For more information and downloadable articles visit
www.livsverden.dk

BINSWANGERS FORSTÅELSE AF VERDEN SOM ÉN HELHED

-UMWELT, MITWELT OG EIGENWELT

BINSWANGERS KARAKTERISTIKA AF

VERDEN SOM ÉN SAMTIDIG HELHED

Af Jens Olesen

Menneskelig væren i verden indebærer at mennesket ifølge Binswanger (1962), som *én* i tidslig forstand *samtidig* helhed, **samtidig lever i Umwelt, Mitwelt og Eigenwelt**; naturverden, medverden og egenverden. Jeg vil i det følgende begrænse mig til en kort formidling af disse. Enhver person bærer sin verden med sig og er bestemt af sin åbenhed eller lukkethed over for denne verden, ifølge Binswanger. Binswanger som var psykiater og oprindeligt Jungianer blev af Jung introduceret til Freud i 1907.

Binswanger var siden stort set den eneste af Freuds disciple som lykkedes med at bevare et livsvarigt personligt venskab og fagligt samarbejde med Freud. Dette på trods af at han med rette opponerede mod Freuds materialistiske naturalisme. Materialismen som

netop repræsenterer den opfattelse at alt hvad der er til kan reduceres til kausale "døde" biokemiske naturbegivenheder. Som psykoanalytiker mente Binswanger derfor, at psykoanalysen "kun" forholder sig til patientens naturverden - Umwelt. (Se beskrivelse senere i artiklen).

Både den somatiske og psykiatriske lægevidenskab har siden bygget videre på denne tradition ved heller ikke at forholde sig syndeligt til patienternes medverden og egenverden. Binswangers smukke affektion for kærligheden til mennesket er så langt som man overhovedet kan komme herfra. Overordnet betragtes Binswanger og Boss (1982; 1999) som den fænomenologiske eksistentielle terapi grundlægger. Binswanger formulerede allerede i trediverne sine første tanker herom.

Boss og Binswanger kendte til hinandens arbejder, men som så ofte før med store personligheder, endte de desværre med at kritisere hinanden og være fagligt uenige. Der var angiveligt jalousi omkring Heideggers personlige favorisering af Boss involveret, fordi Heidegger i perioden 1955-1971, et par uger om året, afholdte sine Zollikon seminarer for Boss og hans studerende i Boss' hjem i Schweiz. Heidegger fungerede ved samme lejlighed som sparringspartner for Boss i udviklingen af Boss' hovedværk *Grundriss der Medizin und Psychologie*. Binswanger havde i modsætning til Boss direkte tilgang til Freud, men ikke et så kreativt direkte fagligt samarbejde, som Boss havde med Heidegger (2001). Deres relation var mest venskabelig.

Der er en ting, som jeg synes er spændende, og som i praksis taler Binswangers fænomenologiske antropologi til ære, nemlig den at Binswanger mente, at Heidegger havde "glemt" kærligheden i *Mitwelt* i sin søgen efter væren i verden. Heidegger var uenig og skældte ud, ikke over det med kærligheden, men fordi han så væren som et samvær, netop intersubjektiv væren. *Da-sein* "eksisterer" kun når det intersubjektivt relaterer til andre mennesker, ifølge Heidegger.

Selv om kærlighed er en stor kraft, og var det nok ikke personligt Heideggers stærkeste side. Binswanger gav senere Heidegger ret på det teoretiske plan og så derfor

også sin egen antropologi som en kærlighedens antropologi. På denne baggrund er det let at forstå at Binswanger var tiltrukket af Martin Buber, som også var en meget varm og "kærlig" filosof. Buber der senere som jøde i Palæstina talte om fuldgyldig sameksistens mellem jøder og arabere. Sådan endte historien som bekendt desværre ikke.

Alligevel var Binswanger, som Boss, Heideggerorienteret, men blev også inspireret af Husserl (1992) og som sagt Martin Buber (1997), begge geniale tænkere og meget forskellige mennesker. Binswanger blev aldrig dogmatisk Heideggerianer, Jungianer, Husserlianer eller Freudianer. Han var nyskaber, empiriker og pragmatiker. Hans dialogiske tænkning hentede stor inspiration fra Buber, en af moderne dialog- og relationsteoris fædre. Buber opsummerer det selv i følgende "*Alt virkeligt liv er møde*".

Buber mener at grundforholdet i den menneskelige virkelighed er forholdet. Og at fraværet i relationen er det grundvilkår i livet der gør *mødet, dialogen og forholdet* i levende live til en kraftfuld mulighed. Altså at "fraværet" i Jeg-Det relationen er det forhold der gør en Jeg-Du relation i forholdet mellem mennesker til en potentiel intersubjektiv nærværs- og nærhedsoplevelse, en menneskelig og terapeutisk urkilde. Den kraft der ligger i samtalen og dialogen i en reel Jeg-Du relation, kalder Buber for *Ånd*, og et menneske er i stand

til både at give og modtage åndelige impulser. Et menneske bliver først et virkeligt selv, ifølge Buber, gennem forholdet til andre mennesker og gennem dialogen med andre.

"Tre er de sfærer hvori forholdets verden bygges op.

Den første: livet med naturen, hvor forholdet bliver hængende ved sprogets tærskel.

Den anden: livet med menneskene, hvor forholdet får sproglig form,

Den tredje: livet med de åndelige væsensheder, hvor forholdet er sprogløst, men sprogskabende"

Martin Buber (1997, s. 108).

Ovenstående er utrolig smukt og følelsesladet og kan ses som i hvilken "potens" mennesket er i stand til eller vælger at relatere til og involvere sig i dialogen, at være *der* med den anden. Det vil vise sig lige om lidt at der er en meget rød tråd til Binswangers Umwelt-, Mitwelt- og Eigenweltkategorier, Binswanger understreger selv at Jeg-Du forholdet bliver til netop intersubjektiv Vi-hed i kærlighed og venskab. Han sætter dermed en meget tyk streg under at samvær, dialog, relation og nærhed er en forudsætning for væren i verden, og en tyk streg under deres helende og helbredende kræfter.

Boss var ikke meget for Binswangers Umwelt-, Mitwelt- og Eigenweltbegrebers kategorisering

af tilværelsen, som sjovt nok er "hentet" fra Heidegger. Boss' reservation desangående gik måske også mere på at Umwelt, Mitwelt, og Eigenwelt kan bringe minder om Husserls Lebenswelt¹ - livsverdens begreb op. I historiens fænomenologiske lys, og med baggrund i Zahavi's tolkning af Husserl, vælger jeg at se det pragmatisk som en fænomenologisk frugtbarhed. Jeg tror at det er uden stor betydning for nutidens fænomenologiske eksistensfilosofis forhåbentligt snarlige udbredelse til og praktiske anvendelse hos læger, psykologer, sygeplejersker, terapeuter osv.

Jeg tror faktisk at Boss grundlæggende er enig i nedenstående beskrivelser blot ikke i "måden" at opdele verden på. Det har jeg på sin vis også forståelse for. Det kan skyldes at Boss mener, at der opstår risiko for at tingsliggøre, tidsforskyde og opsplitte væren i verden, med fare for at idealismen sniger sig ind. Og selvom jeg og Zahavi mener det er forkert, anså Boss formentlig Husserl og Freud som nogle af datidens idealistiske fjendebilleder. Sådan var den "tidlige" Husserl uomtvistelig også, men ikke den "senere" Husserl. Freud vedblev livet igennem i sit videnskabs syn at være idealist. Idealismen som jo netop hævder at der ikke findes nogen virkelighed uafhængig af menneskets (bioke-miske) bevidsthed. Men i sin praksis var også han fænomenologisk orienteret er der mange der mener - men det er omdiskuteret.

Jeg hælder mod at også Freuds

psykoanalyse i sin praksis var fænomenologisk. Dette skal forstås på den måde at psykoanalysen og fænomenologien er de to eneste videnskaber jeg kender der kan forholde sig til ikke-viden. Altså begge videnskaber som kan forholde sig åbent og nuanceret til såkaldte sansninger, intuitioner, følelser, indre stemninger og erindringer samt kortlægge og fortolke disse åbent uden at forfalde til religiøsitet eller uvidenskabelige alternative metoder.

Jeg vælger at medtage Binswangers Umwelt, Mitwelt og Eigenwelttilværelses karakteristika, fordi jeg synes de er særdeles pædagogisk anvendelige, kombineret med det faktum at nogle af de største nulevende eksistentielle fænomenologer anvender begreberne i deres diagnostik og som baggrund for deres dialogiske intervention og terapisamvær med patienterne. Jeg tænker her på psykologen Rollo May (1958; 1994) samt psykologen og filosofen Emmy van Deurzen-Smith (1999). Disse to har også leveret noget af tankestoffet for denne forfatters måde at beskrive Umwelt, Mitwelt samt Eigenwelt på. Men også andre historiske berømte eksistentielle fænomenologer som Eugene Minkowski, Erwin Strauss, Ortega y Gasset, Medard Boss, Heidegger samt Maurice Merleau-Ponty ser "måden" at være — eller ikke at være - i verden på, som afgørende for menneskets tilværelse og dermed sundhed.

Under inddelingen af " de 3 verdener" må jeg således give Boss del-

vis ret i at underklassifikationer ikke er uden problemer. Alligevel kan nogle modeller bringe orden i måden at tænke og beskrive på. Jeg synes ikke selv at de 3 verdener er en opdeling, snarere en overordnet måde at kunne overskue og systematisere på, samt karakterisere forskellige sider af samme tilværelse i én enhedsverden på, og dermed ikke en skjult idealistisk tilgang. Det er vigtigt at være opmærksom på at der er helt frie og "flydende" grænser samt overgange mellem de 3 kategoriseringer. Det imødekommer Boss' indvendinger en smule, tror jeg.

Binswanger, May og Deurzen-Smith mener at man er specielt sundhedstruet hvis man i sin tilværelse overvejende "lever" i én af de 3 "verdener". Ifølge May er fornemmelsen for at være i verden, ja, fornemmelsen for livet og verden, gået "tabt" hvis man langt overvejende "lader" en af kategorierne dominere ens tilværelse.

En smule anderledes end Deurzen-Smith mener jeg, med rødder i Merleau-Ponty (10, 11, 12), at kroppen som grundlæggende for menneskets væren i verden er et gennemgående tema i alle "de 3 verdener" måde at karakterisere tilværelsen som en samtidig helhed på. Jeg ser kroppen, som Merleau-Ponty, netop ikke som noget udelukkende materielt, men som den inkarnerede personificering og mediator af den helt unikke eksistens enhver menneskelig tilværelse er.

Umwelt - naturverden

Tilværelsens "grund" - livet med naturen og de biologiske samt fysiske forudsætninger herfor. Og samme fysiske og biologiske forhold, for dele af tilværelsens, kausalt determinerende² mekanismer. Alle organismer har en omverden. Man kunne også kalde der tilværelsens, netop universelle, materielle "indre" og "ydre" landskaber. Ting, bygninger, træer, møbler, grundstoffer, molekyler og atomer, tyngdekraft, etc.

Men her hører også menneskets instinktive handleadfærd samt vores kulturarv bl.a. fra naturmenneskene til, som vi får sværere og sværere ved at forstå og forholde os til. Mange fritidsaktiviteter "hører hjemme" i omverdenen eller naturverdenen, f.eks. fiskeri, jagt, sejlsport, løb eller golf som alle foregår i samspil med naturen. Men også aktiviteter som skak, dans og bevægelse, samt at lytte til musik, søvn og seksualitet er på sin vis alle grundlæggende kulturelle, naturinstinktive aktiviteter der kan bringe os i kontakt med naturen i os selv.

Ifølge May og Deurzen-Smith er naturverdenen grundlæggende for individets væren og harmoni, samt funktion i de 2 andre "verdener". Det er værd at tænke på i behandlingen af mange sygdomme at også indlæggelse og behandling ofte er tilrettelagt så disse dimensioner reelt ikke hensyntages og medinddrages. Den natur der i billedlig forstand ofte kan være den direkte og måske sidste livs-

line til at holde fast i livet og tilværelsen, hvis der samtidig er kaos i de "to andre verdener".

Mitwelt - medverden

Dialogens og relationens verden med Jeg-Du forhold, for at bruge Buber. Empatien, samværet og nærværets verden. May er med baggrund i Kierkegaard på linje og siger: "Relationens essens er at begge personer i mødet er villige til forandring". Og videre at hvis jeg i mødet insisterer på at den anden person tilpasser sig mig, er jeg selv den der er instrumentel; uautentisk, og den som "lukker" for dialogen.

Den sociale og offentlige tilværelse, hvor der er interaktion med andre mennesker. Og hele den sociale dimension med "almindelige" mellemmenneskelige relationer til andre mennesker, til samfundet, foreninger, kulturer, arbejde, politik, social klasse, andre racer, etik osv.

Kærlighed ikke kun til "den eneste ene", men til mennesker. Meget tætte og nære venskaber, intime forhold, kærester og børn samt den trygge "hjemmeverden" hører primært til her. Afbalancerede og autentiske "relationer" til Umwelt og Eigenwelt er dog en forudsætning for at kunne indgå i nære intime venskaber og tætte kærlighedsforhold ifølge Binswanger, May og Deurzen-Smith.

Eigenwelt - egenverden

Individets helt personlige private, indre og subjektive tilværelse,

selvværd, identitet, selvforvaltning, vilje. Glæden, sorgen og tragediens verden. Selvets relation til sig selv. Nærheden til sig selv. Den verden som både psykologien og psykoanalysen "ved" mindst om. Det at "forstå" og se et formål med at være i verden. Der hvor det at ville selv, netop er at blive et selv, for at bruge Nietzsche.

Husk at der er glidende overgange mellem de 3 verdener og at mennesket er **samtidig** i alle 3. Ud fra ovenstående begreber synes jeg pludseligt det bliver lettere at forklare og se hvorfor et menneskes tilværelse - og dermed liv, eksistens, frihed og sundhed - permanent eller i perioder kan indskrænkes. Der drejer sig "selvfølgelig" om som menneske at "være" rimeligt "til stede" i alle 3 dimensioner samt ligeledes at vi alle kan blive bedre hertil. Hvordan gør man det? Eller udtrykt eksistentielt; hvordan er vi i stand til at tage tilværelsen på os og være *der* hvor vi er.

Med ovenstående model bliver det, ifølge Binswanger og May, tydeligt at de fleste teoretiske terapi-retninger har "glemt" egenverdensaspektet. De forskellige interpersonelle relations- og miljøorienterede terapi-retninger sætter fokus på medverdenen, Freud og biopsykiatrien sætter på hver deres måde især fokus på naturverdenen, og til dels medverdenen. Men den eksistentielle fænomenologi sætter fokus på alle aspekter af at være i verden - og er derfor et godt sundhedsfremmende værktøj

— fordi den netop anviser måder at nå i dialog med alle 3 verdener på. Eksistensfænomenologien kan også gøre egenverdenen intersubjektivt tilgængelig.

Alt dette kan eksistensfænomenologien, fordi dens helhedsorienterede og dermed åbne videnskabsteoretiske ståsted ikke "byder" den på forhånd at være i den ene eller anden teoriverden. Eksistensfænomenologien er i sin fænomenologiske undersøgelse netop ikke "fikseret" på at presse patienternes oplevelser ind i det ene, eller i retning af det andet teoretiske systems selvforståelse. Den fænomenologiske helt åbne og ufordomsfulde undersøgelse kortlægger patientens oplevelser som de er i forhold til verden - og sætter terapeuten i stand til hen ad vejen intersubjektivt at relatere disse oplevelser sammen med patienten til henholdsvis naturverdenen, medverdenen eller egenverdenen. Samt i stand til dialogisk og hermeneutisk sammen med patienten at udforske og fortolke retningen mod de verdener som patientens sundhed formentlig vil have gavn af. Og samtidig sammen med patienten være en del af den proces, samt rumme den angst, som disse ændringer mod mere sundhedsfremme og anderledes tilværelse naturligt medfører.

Vi kan alle hele livet blive bedre til at være i hele verden og kan også i perioder have brug for en "time out", at være mindre i verden - netop for at se tingene i perspektiv og eventuelt

herigennem lære at være der - og via denne afklaring og ro, måske fremover, blive bedre til netop at varetage egen sundhedsfremme. Jeg kan tydeligt se forskellige mennesketyper for mig og vi kender givetvis alle nogen som overvejende eller mest, "befinder" sig i og er "tiltrukket" af en af kategorierne. Sundhedsfremme bliver så meget kort fortalt at introducere og "guide" personen i retning af den væren i tilværelsen, som den enkelte selv ønsker og som giver individuel "mening". Dette kan muligvis "åbne" nye dimensioner for indhold, mening, sundhed og frihed i tilværelsen.

Ligesom den moderne biomedicinske lægevidenskab og det meste af den psykologiske videnskab "glemte" eller "fortrængte" Freud den levede krop. Den levede krop var for Freud, som for Platon og Descartes, dualistisk underlagt sjælens overherredømme. Det er den ikke for Merleau-Ponty, Boss og Binswanger. Der er kroppen, og dermed mennesket, væren i én enhedsverden. Eksistens før essens. Holisme behøver ikke være et skældsord og uvidenskabelig, slet ikke. Det mener jeg Merleau-Ponty, Binswanger og Boss har vist,

Ordet "whole" på engelsk er essensen af en helhed. Alle er velkomne til at fylde disease, illness og sickness ind i Binswangers model. Alle vil således også kunne se og forestille sig, at der vil være rum tilovers i modellen som omslutter både sygdom og lidelse, el-

lers er man formentlig død! Der er mere i livet end sygdom og lidelse og i modellen kan vi kalde det for liv, eksistens, frihed og mening. Disse er al livs forudsætning i eksistentiel forstand og i modellen er de både forudsætning for at tale om sygdom og lidelse, samt eksistentielt overordnet.

Disse eksistentielle forudsætninger lever i Binswangers verden hele tiden i symbiose med sygdom og lidelse, omsluttende sygdom og lidelse. Altså en holistisk - eller såkaldt monistisk³ - verden, hvor krop og menneske er "én enhed med verden".

Jeg gør også eksplicit opmærksom på at modellen ikke postulerer at vi nogensinde kan komme til en fuld og hel erkendelse af, samt videnskabelig forståelse af verden. Jeg mener godt modellen kan indeholde moderne kaos-teorier, den yderste ring er stippet - og naturen, verden og kosmos "udenfor" som givetvis er gigantisk stor og ufattelig uendelig, kan symbiotisk diffundere ind og ud. Jeg mener at fundamentalistisk reduktionisme er lige så reaktionær og farlig, som fundamentalistisk og "frelst" holisme. Jeg argumenter for at helhederne, som mennesket indgår i, skal tværvideenskabeligt undersøges og belyses - og ikke for en helhedstankegang, eller holisme, hvor alle mulige argumenter og tolkninger kan bruges og misbruges, samt påføres mennesker, og patienter, for at "forklare" sygdom og sundhed. Et "trick" som desværre både er udbredt

blandt autoriserede behandlere, samt i særdeleshed hos alternative behandlere.

Litteraturliste

1. Binswanger, Ludwig (1962): *Grundformen und Erkenntnis Menschlichen Daseins*, Ernst Reinhardt Verlag.
2. Boss, Medard (1999): *Grundriss der Medizin und Psychologie*. Verlag Hans Huber.
3. Boss, Medard (1982): *Psychoanalysis and Daseinanalysis*. Da Capo Press,
4. Heidegger, Martin (2001): *Zollikon seminars*, Northwestern University Press.
5. Husserl, Edmund (1992): *Fænomenologiens idé*. Hans Reitzels Forlag.
6. Buber, Martin (1997): *Jeg og Du*, Hans Reitzels Forlag.
7. May, Rollo (1958): *Existence*. Basic Books Inc.
8. May, Rollo (1994): *The discovery of Being*. W.W. Norton & Comp.
9. Deurzen-Smith, Emmy van (1999): *Eksistentiel samtale og terapi*, Hans Reitzels Forlag.
10. Merleau-Ponty, Maurice (1962): *Phenomenology of Perception*. Routledge & Kegan Paul.

11. Merleau-Ponty, Maurice (1994): *Kroppens fænomenologi*. Det lille forlag.
12. Merleau-Ponty, Maurice (1999): *Om sprogets fænomenologi*. Gyldendal.

Noter

1. Lebenswelt; livsverden var for Husserl netop en verden hvor man "er" og lever oprindeligt, sanseligt og overskueligt.
2. Kausal determination betyder en fysisk, biokemisk kæde af årsags-sammenhængende uafviselige "natur grundlove".
3. Monisme betyder i modsætning til dualisme, at eksistensen kun udgøres af en substans, en enheds-verden, en helhed. Dualismen som Platon grundlagde, og Descartes videreførte som inddelingen af menneskelivet i 2 verdener eller 2 substanser; det virkelige, intellektet og bevidstheden, og det "derude", det sansede og upålidelige, herunder kroppen.